

Sociološki pristupi emocijama

Perović, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:781807>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lucija Perović

SOCIOLOŠKI PRISTUPI EMOCIJAMA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

LUCIJA PEROVIĆ

SOCIOLOŠKI PRISTUPI EMOCIJAMA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2024.

Sažetak

Ovaj rad bavi se kompleksnom temom emocija, koja je izazovna za istraživanje zbog teškoće definiranja i mjerenja. Tradicionalno, emocije su se promatrale kao unutrašnje i osobne reakcije pa nije čudno što su se većinom istraživale kroz prizmu psihologije. Međutim nakon Hochschildove kulturalne analize emocija iz 1983., došlo je do razvoja novih teorijskih pristupa istraživanja emocija iz sociološke perspektive. Glavno pitanje koje je mučilo sociologe koji su proučavali emocije bilo je: jesu li emocije društveno konstruirane ili su rezultat biološke evolucije? U raspravi su se izdvojila dva suprotstavljena gledišta: biologističko, koje naglašava biološke osnove emocija, i konstruktivističko, koje ističe društvenu konstrukciju emocija.

Cilj ovog istraživanja bio je analizirati dosadašnje sociološke pristupe emocijama i istaknuti njihovu važnost u društvenom kontekstu. Rad se fokusira na pokušaj definiranja emocija.

Klaus Schererov model komponentnog procesnog modela emocija koristi se kao osnovna referenca. Također istražuju se različiti afektivni fenomeni poput osjećaja, raspoloženja i stavova, te kako se oni razlikuju od emocija. Posebna pažnja posvećena je razlikovanju primarnih emocija, koje su univerzalne za sva ljudska bića, od sekundarnih emocija koje su u većoj mjeri društveno konstruirane.

Ključne riječi: emocije, definiranje emocija, primarne emocije, emocionalni značaj, teorije razmjene

Summary

This paper addresses the complex topic of emotions, which has been a challenging research field due to the difficulty of defining and measuring them. Traditionally, emotions have been viewed as internal and personal reactions, so it is not surprising that they have predominantly been studied through the lens of psychology. However, following Hochschild's cultural analysis of emotions in 1983, new theoretical approaches to the study of emotions from a sociological perspective began to develop. The main question that has troubled sociologists studying emotions has been: Are emotions socially constructed or the result of a biological evolution? The debate has highlighted two opposing views: the biological perspective, which emphasizes the biological foundations of emotions, and the constructivist perspective, which underscores the social construction of emotions.

The aim of this research paper was to analyze existing sociological approaches to emotions and to emphasize their importance in the social context. The paper focuses on the attempt to define emotions. Klaus Scherer's component process model of emotions is used as the primary reference. Additionally, various affective phenomena such as feelings, moods, and attitudes are explored, as well as how they differ from emotions. Special attention is given to distinguishing between primary emotions, which are universal to all human beings, and secondary emotions, which are more socially constructed.

Keywords: emotions, defining emotions, primary emotions, emotional significance, exchange theories

Sadržaj

Sažetak.....	3
Uvod	6
Definiranje emocija.....	7
<i>Primjer raznolikosti definiranja emocija na pojmu ljubav</i>	11
Emocije iz sociološke perspektive.....	11
<i>Emocije su socijalna pojava</i>	13
<i>Interpersonalno definiran emocionalni značaj</i>	14
<i>Kulturalno definiran emocionalni značaj</i>	14
Proživljavanje emocija kroz individualizam i kolektivizam	14
Osnovni pristupi u sociologijskim pristupima emocija	16
<i>Evolucijski pristup razumijevanja ljudskih emocija</i>	16
<i>Teorije moći i statusa</i>	16
<i>Dramaturške teorije</i>	17
<i>Teorije simboličkog interakcionizma</i>	17
<i>Ritualne teorije</i>	18
<i>Kulturalne teorije</i>	18
<i>Teorije razmjene</i>	18
<i>Važnost makro-level pristupa emocijama</i>	20
Zaključak	20
Literatura	21

Uvod

Emocije su iznimno zahtjevna tema za istraživanje i proučavanje zbog kompleksnosti njihovog definiranja i nemogućnosti točnog mjerenja. Na emocije se „zdravorazumski“ i kroz psihologiju gleda većinski kao na unutrašnje i osobne reakcije. Upravo zbog toga su emocije kroz povijest bile više istraživane kroz prizmu psihologije, međutim Hochschildova kulturalna analiza emocija iz 1983. pokrenula je val novih teorijskih pristupa razumijevanja emocija (Stets, 2010). Jedno od glavnih pitanja kojima su se bavili sociolozi koji su proučavali emocije je jesu li emocije društveno konstruirane ili su pak ishodi biološke evolucije.

Kemper (1978, 1990) je dao važan doprinos raspravi oko pitanja kako su emocije nastale – društveno ili biološki, iz čega su proizašla dva osnovna proturječna gledišta na emocije: biologističko i konstruktivističko (Prema Simonović, 2008). Neosporiv je biološki aspekt emocija i u ovom radu ga se nikako neće negirati, ali fokus se stavlja na sociološke pristupe emocijama i naglašava njihova važnost. Prema Barbaletu (1998: 8-9), sociologija bi se trebala baviti emocijama iz dva razloga: Prvo, zato što sociologija nastoji objasniti društvene fenomene, a emocija je društveni fenomen, i drugo, zato što je emocija potrebna kako bi se objasnili temelji društvenog ponašanja. Cilj je istražiti dosadašnje načine na koje sociologija pristupa emocijama i u kojem kontekstu.

Društveni svijet je prošaran emocijama, one su sastavni dio institucija, ideologija, privatnih i javnih odnosa, interesnih zajednica, društvenih pokreta (Jasper, 1998), ratova, terorističkih napada, etničko-nacionalno-rasno-vjerske problematike (McLaughlin, 1996), rodni odnosa, itd. One su također sastavni dio globalizacijskih procesa, multikulturalizma, konzumerizma, konformizma, podložnosti; antiglobalističkih, eko- i feminističkih akcija (Goodwin i sur., 2003) itd. (Prema Simonović, 2008.)

Definiranje emocija

Postoji toliko definicija emocija da su neki znanstvenici pokušali pribjeći analizi svakodnevne uporabe narodnih pojmova: emocije su ono što ljudi govore da jesu (npr. Averill, 1980).

Prema Thoitsu (1989) emocije su spoj procjene situacijskog podražaja ili konteksta, promjene u fiziološkim ili tjelesnim senzacijama, slobodnog ili inhibiranog izražavanja gestikulacija te kulturne oznake koja se primjenjuje na specifične skupove jedne ili više od tri već nabrojene komponente.

Razni znanstvenici dali su svoje prijedloge definiranja emocija, ali u ovom ulomku stavlja se fokus na rad Klause Scherera. Njegov model *The component process model*, emocije definira kao epizodu međusobno povezanih, sinkroniziranih promjena u stanju svih ili većine od pet podsustava organizma. Emocije se javljaju kao odgovor na procjenu vanjskih ili unutarnjih podražaja kao relevantnih za važne interese organizma (Scherer, 2001).

Na pitanje kako emocije možemo razlikovati od drugih afektivnih fenomena poput osjećaja, raspoloženja ili stavova Scherer (2005.), možemo odgovoriti da se komponentni procesni model pojam „osjećaj“ upotrebljava kao pojam za subjektivnu emocionalnu komponentu emocije i pretpostavlja da ima važnu funkciju praćenja i regulacije. Zapravo, sugerira se da "osjećaji integriraju centralnu reprezentaciju organizacije odgovora potaknutih procjenom emocije" (Scherer, 2004b). Kada koristimo termin „osjećaj“ kao sinonim za emociju opisujemo samo subjektivni proces iskustva, a ne ukupni multimodalni komponentni proces.

Osim osjećaja potrebno je razlikovati i druge afektivne fenomene poput sviđanja, ljubavi, veselja i prijezira ili tjeskobe. Scherer je istaknuo kako je dolazilo do poteškoća i u drugim poljima poput definiranja specifičnosti jezika u usporedbi s ostalim komunikacijskim sustavima. Charles Hockett je 1960. prvi definirao 13 osnovnih značajki dizajna komunikacijskih sustava poput semantičnosti, arbitrarnosti ili diskretnosti, koje se mogu koristiti za profiliranje različitih vrsta komunikacije, omogućujući mu da precizira jedinstvenu prirodu jezika (Hockett, 1960).

Klaus R. Scherer, prisvajajući neke elemente Hockettove definicije napravio je distinkciju u definiranju emocija te 2010. kao značajke dizajna emocija naveo:

1. Fokus na događaje: emocije nastaju kao reakcije na događaje. Ti događaji mogu biti eksternalni i internalni. Dolazi do određene pojave koja u organizmu koja stimulira ili izazove odgovor. To mogu biti pojave poput grmljavine, mogućeg napada neke osobe ili životinje ili jednostavno akcije samog čovjeka koje mogu dovesti do stvaranja emocija poput ponosa, krivnje ili srama. Također emocije mogu izazvati psihološke promjene ili sjećanja- internalni događaji.
2. Potaknutost procjenom: Događaj koji izaziva emociju i njegove posljedice moraju biti relevantni za glavne interese organizma. U tom smislu, emocije se mogu smatrati detektorima relevantnosti (Frijda, 1986; Scherer, 1984a). Komponentne teorije emocije općenito pretpostavljaju da se relevantnost događaja određuje putem prilično kompleksnog, ali vrlo brzo odvijajućeg evaluacijskog procesa koji se može odvijati na nekoliko razina obrade, od automatskih i implicitnih do svjesnih konceptualnih ili propozicijskih procjena (Leventhal i Scherer, 1987; van Reekum i Scherer, 1997).
3. Sinkronizacija odgovora: Prema Schereru (2005.) ovo je jedna od najvažnijih značajki dizajna emocija jer je mjerljiva i možemo je operacionalizirati. To je proces u kojem se događa masovna mobilizacija resursa koja mora biti koordinirana, odnosno pošto emocije pripremaju odgovarajuće odgovore na neki događaj, obrasci odgovora moraju odgovarati analizi procjene pretpostavljenih implikacija tog događaja.
4. Brzina promjene: događaji i njihova procjena mijenjaju se brzo i to često zbog novih informacija ili reevaluacije
5. Utjecaj na ponašanje: emocije i reakcije koje one izazivaju odnosno njihove adaptivne akcijske tendencije imaju snažan utjecaj na ponašanje i komunikaciju što uzrokuje važne posljedice na društvenu interakciju.
6. Intenzitet: intenzitet u kojem je emocija uzrokovala promjenu ponašanja je u relativno visokoj korelaciji sa emocionalnim iskustvom što može poslužiti kod na primjer razlikovanja emocija i raspoloženja.
7. Trajanje: trajanje emocija je relativno kratko dok raspoloženja mogu trajati puno dulje vremena pošto imaju nizak intenzitet.

Kasnije će se u ovome radu, kod bavljenja emocija sa sociološkog pogleda, isticati upravo značajke dizajna fokusa na događaje i potaknutost promjenom. Još jedna komplikacija u definiranju emocija leži u njihovoj sličnosti s drugim afektivnim fenomenima. U svom pokušaju definiranja afektivnih fenomena koje razlikujemo od emocija Scherer (2005.) izdvaja:

1. Preference- odnose se na sklonosti, izbore ili privrženosti prema određenim objektima, idejama ili situacijama. Za razliku od emocionalnih reakcija manjeg su intenziteta i dugotrajnije su. One oblikuju našu privlačnost ili odbojnost prema određenim stvarima.
2. Stavovi- relativno trajne evaluacije, mišljenja ili uvjerenja koje osoba ima prema određenim objektima, idejama, osobama ili skupinama. Oni mogu biti povezani s emocionalnim reakcijama i oblikovati ih. Scherer (2005.) je istaknuo kako su socijalni psiholozi odavno identificirali tri komponente stava: kognitivna komponenta (uvjerenja o objektu stava), afektivna komponenta (sastoji se uglavnom od diferencijalne valencije), te motivacijska ili bihevioralna komponenta (stabilna radnja u odnosu na objekt, pr. Približavanje ili izbjegavanje)
3. Raspoloženja- kontinuirana, manje intenzivna, često se smatraju pozadinom ili okvirom za emocionalne epizode. Raspoloženja se često mogu pojaviti bez nekakvog razloga (nekog događaja ili procjene stanja)
4. Afektivne dispozicije- dispozicije koje opisuju sklonost osobe da češće doživljava određena raspoloženja ili da bude sklon nekoj vrsti emocija. Na primjer to su nervoza, anksioznost, tuga, zavist, ljubomora, bezbrižnost, razdražljivost... Anksioznost ili razdražljivost mogu biti i trenutna raspoloženja i afektivne dispozicije pa je važno specificirati kod korištenja. Afektivne dispozicije uključuju i emocionalne poremećaje poput depresije.
5. Međuljudski stavovi- afektivni stil koji se spontano razvija ili strategijski koristi u interakciji s osobom ili grupom ljudi. Ima namjerni, strategijski karakter.

Osim podjele koju je napravio na afektivne fenomene Scherer u svom radu iz 2004. predlaže kako treba razlikovati i različite vrste emocija: estetske i utilitarne emocije. Kao utilitarne emocije istaknuo je ljutnju, strah, radost, gađenje, sram, krivnju i tugu, a naziva ih utilitarnima jer olakšavaju prilagodbu događajima koji imaju važne posljedice za naše blagostanje. Te prilagodbeno-funkcionalne uloge uključuju pripreme za djelovanje, poput *fight or flight* instinkta, oporavak i preorijentaciju (žalost ili rad), motivacijsko pojačanje poput radosti i ponosa ili stvaranje društvenih obveza. Utilitarne reakcije imaju hitan, visok intenzitet nakon čega dolazi do sinkronizacije mnogih podsustava organizma.

Za primjer estetskih emocija Scherer (2005.) ističe dirnutost, divljenje, blaženstvo, ekstazu, fascinaciju, harmoniju, zanos i svečanost. To su emocionalne reakcije koje proizlaze iz doživljaja estetskih iskustava, one karakteriziraju subjektivno iskustvo i temelje se na procjeni intrinzičnih kvaliteta umjetničkog djela ili umjetničke izvedbe. Kant je definirao estetsko iskustvo kao "*interesseloses Wohlgefallen*" (neinteresirano zadovoljstvo; Kant, 2001), ističući potpuno odsustvo utilitarnih razmatranja.

Nedostatak utilitarnih funkcija u estetskim emocijama ne znači da su ta dva pojma potpuno razdvojena. Glazba i mnoge druge umjetnosti mogu izazvati fiziološke promjene i promjene u ponašanju (Scherer i Zentner, 2001).

U svom pokušaju sociološkog uokviravanja pojma emocija Simonović (2008, 155) ističe više razina kategorizacije emocija : „S obzirom na njihovu kvalitetu možemo ih shvaćati: kao dugotrajne ili kratkotrajne; kao burne ili suptilne (kad nema vidljivog tjelesnog uzbuđenja); kao pozitivne i negativne. S obzirom na njihove uzroke: kao neuro-biološki uvjetovane; kao kulturalno i društveno uvjetovane. S obzirom na njihovu vidljivost: kao manifestne ili latentne; kao osviještene ili nesvjesne. S obzirom na povezanost s racionalnošću: kao interaktivne s racionalnošću i kao nezavisne. S obzirom na poziciju i osnovno svojstvo: kao proces i stanje društva; kao proces u osobi i stanje osobe; kao proces među osobama; kao proces između okoline (priroda, ne-ljudska bića, artefakti, apstraktni objekti...), osoba i društva“.

Primjer raznolikosti definiranja emocija na pojmu ljubav

Kako bi ukazali na razliku među definicijama ovisno o onome tko definira pojmove, dajem sljedeće primjere gdje autori govore o istoj emociji: ljubavi.

Averill (1985) tvrdi da ljubav nastaje kao rezultat istovremenog poštovanja i zanemarivanja pojedinca od strane društva. Dio temeljnog značenja ljubavi je idealizacija voljene osobe i, obrnuto, idealizacija samoga sebe, pružajući način očuvanja samopoštovanja (kako to zahtijeva društvo) unutar sustava koji obično ima malo vremena ili novca za individualne potrebe.

Scherer (2005) predlaže da se ljubav tretira kao interpersonalni stav s vrlo pozitivnom afektivnom komponentom umjesto kao emociju. Voljeti nekoga implicira dugoročnu afektivnu raspoloženosť umjesto kratkotrajnog epizodičnog osjećaja, iako razmišljanje o ili interakcija s voljenom osobom može izazvati snažne i kompleksne emocije, temeljene na intrinzičnoj i transakcijskoj procjeni, te karakterizirane snažnom sinkronizacijom reakcija. To je primjer kako stabilnije afektivne raspoloženosťi mogu povećati vjerojatnost pojave epizode emocije te unijeti specifične obrasce reakcija i stanja osjećaja.

Emocije iz sociološke perspektive

Iz sociološke perspektive emocije uključuju sljedeće elemente (Turner i Stets, 2011)

- Biološku aktivaciju ključnih tjelesnih sustava
- Društveno konstruirane definicije i ograničenja koja određuju koje bi emocije trebale biti doživljene i izražene u nekoj situaciji
- Primjenu jezičnih oznaka, koje pruža kultura, na unutarnje senzacije
- Otvoreno izražavanje emocija, facijalnim, glasovnim i paralingvističkim pokretima
- Percepciju i procjenu situacijskih objekata i događaja

Ljudske reakcije na situacije te jedni na druge često su potaknute i mobilizirane širokim spektrom emocija koje ljudi doživljavaju te onda primjenjuju. Promišljajući o načinu na koji emocije pokreću ponašanje 1990. Randall Collins koristi termin emocionalna energija.

Prilikom definiranja emocija nemoinovno je spomenuti primarne, ili kako ih se u nekim slučajevima naziva, osnovne ili temeljne emocije. Iz samog naziva može se zaključiti kako su to emocije iz kojih se deriviraju sekundarne emocije te osjećaji i raspoloženja. Te emocije su univerzalne za sva ljudska bića i one su: sreća, strah, ljutnja i tuga (Kemper, 1987 prema Turner i Stets, 2011).

Charles Darwin, znanstvenik koji je u svojoj studiji izražavanja emocija kod ljudi i drugih životinja, prvi je 1872. počeo zastupati ideju univerzalnosti emocija. Emocionalni izražaj, poput suza i grimasa, po njemu se zadržao u bihevioralnom repertoaru, čak i nakon što se izgubila njegova izvorna svrha. Na primjer plakanje je evoluiralo iz suzenja očiju do kojeg je došlo kao odgovor na opasnost i patnju kako bi se zaštitile oči tijekom divljačkog vrištanja (Ekman i Friesen, 1975 prema Turner i Stets, 2011).

Neki znanstvenici, poput Ekmana i Friesena te njihovih suradnika (Ekman i Friesen 1975, Ekman, Friesen i Ellsworth, 1972) osim sreće, straha, ljutnje i tuge na popis univerzalnih, primarnih emocija dodali su i iznenađenje, gađenje te prezir (prema Turner i Stets, 2011).

Većina ovih emocija je negativnog predznaka jer takvi poticaji registriraju opasnost i u uključuju takozvani fight or flight. Prema Ekmanu (1992) gore navedene emocije sve uključuju činjenice da:

- su prisutne i kod drugih primata
- imaju distinktivne fiziološke odgovore
- imaju distinktivne univerzalne prethodeće događaje
- pokazuju koherentnost u autonomnim i ekspresivnim odgovorima
- brzo se pokreću
- kratkog su trajanja
- generiraju automatske (nasuprot namjernim) procjene podražaja
- doživljavaju se kao situacije u kojima se osobi nešto događa, što je izvan njegove pune kontrole (Turner i Stets, 2011)

Smatra se kako su emocije nastale iz tjelesnih sustava koji su evoluirali, odnosno primarne emocije, biološki utemeljene, dok mnogi znanstvenici smatraju kako su sekundarne emocije u većoj mjeri društveno konstruirane. Tako na primjer Theodore Kemper daje primjer kako je sekundarna emocija krivnje naučena iz primarne emocije straha. Prema njemu sekundarne emocije mogu nastati i kombinacijom primarnih emocija pa tako kombinacija straha i ljutnje može dovesti do mržnje, ljubomore i zavisti (Kemper, 1987 prema Turner i Stets, 2011).

Emocije su socijalna pojava

Vjerojatno najvažniji i najutjecajniji objekti u okolišu svakog pojedinca su drugi ljudi. Ono što ljudi čine ili govore obično ima velik utjecaj na nas, pogotovo ako imamo već uspostavljeni odnos s njima. Ako nas napusti netko koga volimo, ako netko izgovori nešto što dovodi u pitanje naš društveni status, ako nas netko u autoritativnom položaju pohvali, ako se netko koga privlačimo odazove na našu pažnju, tada je emocija očit odgovor. U svim tim slučajevima, čak i ako procjena neke površne vrste logički mora biti prisutna da bi se događaj smatrao emocionalnim, uzroci koji stvarno čine razliku su socijalni.

Brian Parkinson u svom pokušaju da dokaže koliki utjecaj društvo i okolina imaju na emocije ne negira do tad usvojeno znanje da iza emocija leže psihološki i kognitivni procesi koji doprinose stvaranju fenomena koji je nama poznat kao emocija. Prema Parkinsonu (1996.) iako emocionalno funkcioniranje uvijek uključuje kognitivne obrade i fiziološke reakcije te ima neki utjecaj na osobno iskustvo, u konačnici emocije ovise o društvenim razmatranjima.

Izjavu drugi ljudi su jedan od najčešćih uzroka pojave emocija Parkinson (1996.) potkrepljuje primjerom znanstvenog rada Shavera, Wua i Schwartza iz 1992. U provedenom istraživanju bilo je kategorizirano 600 zapisanih opisa ljutnje, straha, sreće, ljubavi i tuge, a više od tri četvrtine opisa uključivalo je nekakvu vrstu odnosa s drugim ljudima kao središte pozornosti opisane emocije.

Interpersonalno definiran emocionalni značaj

Teorija procjene emocionalnog iskustva (Appraisal theory) Richarda Lazarusa (1991.) naglašava važnost interpretacije događaja za generiranje emocionalnog odgovora. Trenutna životna situacija u kojoj se pojedinac nalazi mora značajno utjecati na osobne brige pojedinca. Centralni naglasak teorije procjene leži na individualnim kognitivnim procjenama osobne važnosti u posredovanju emocija, a događaji postižu svoju osobnu važnost upravo tijekom socijalnih susreta i razvoja odnosa među ljudima (Parkinson, 1996.). Sama procjena može biti djelomično posredovana socijalnom interakcijom.

Specifične procjene povezane s određenim emocijama često nose inherentni socijalni sadržaj (Smith i Lazarus, 1993). Na primjer, ljutnja, ljubomora, ljubav, mržnja, nelagoda, sram, zavist i prezir sve su emocije koje se smatraju ovisnima o procijenjenom statusu trenutnog odnosa s drugim ljudima. Čak i emocije čija struktura procjene nije nužno socijalna često su povezane sa socijalnim čimbenicima.

Kulturalno definiran emocionalni značaj

Iako su objekti i uzroci emocija smješteni uglavnom u interpersonalnom svijetu njihov poseban emocionalan značaj definiran je kulturnim sustavom vrijednosti (Rosaldo, 1984). Parkinson (1996) ističe kako mnoge stvari koje izazivaju emocije u ljudi ovise o kulturalno postavljenim ciljevima poput bogatstva, ugleda, slobode i samopoštovanja. Ovisno o kulturi iz koje potječu, ljudi razvijaju drugačije vrijednosti i zbog toga drugačije reagiraju na događaje.

Proživljavanje emocija kroz individualizam i kolektivism

Emocije poput ljutnje bit će češće u individualističkim zapadnjačkim kulturama nego u istočnim društvima (Markus i Kitayama, 1991). To je jedan od primjera koji se spominje i u radu Šverko (2009) koji istražuje emocije u kontekstu individualizma i kolektivism koji su takozvani kulturni sindromi. Rezultati provedenog istraživanja iz 2008. pokazali su da emocije smirenosti, suosjećanja, straha, neizvjesnosti, oduševljenja i ljubomore značajno prognoziraju dispoziciju individualizmu, dok prijateljstvo, ljubomora, ljutnja, strah i dosada značajno prognoziraju dispoziciju kolektivismu.

Mnogi autori istraživali su upravo međukulturalne razlike kroz prizmu individualizma i kolektivismu jer preko njih možemo objasniti varijacije u ponašanju, stavovima, definicijama socijalnih uloga i vjerovanjima među kulturama. Šverko (2009) prenosi četiri atributa koji definiraju individualizam i kolektivismu prema Triandis (1996):

a) Značenje pojma o sebi. Definicija pojma o sebi u kolektivističkim kulturama ovisi o članovima grupe kojoj pripadamo (npr. obitelj), dok je u individualističkim kulturama pojam o sebi definiran kao autonoman i nezavisan.

b) Struktura ciljeva. Ciljevi kolektivista usklađeni su s ciljevima grupe kojoj pripadaju i ti ciljevi imaju prioritet. S druge strane, ciljevi individualista ne moraju biti usklađeni s ciljevima grupe, koji su istodobno podređeni osobnim ciljevima.

c) Ponašanje je funkcija normi i stavova. Socijalno ponašanje kolektivista oblikovano je postojećim normama. Suprotno, socijalno ponašanje individualista vođeno je prije svega osobnim stavovima.

d) Usmjerenost na potrebe grupe ili socijalnu razmjenu. Kolektivisti vode brigu o potrebama grupe kojoj pripadaju i ostaju u dobrim odnosima s članovima grupe, iako im se to ne "isplati" s obzirom na omjer dobitaka i gubitaka. Individualisti vode brigu o analizi dobitaka i gubitaka te prekidaju odnos ako se pokaže neprofitabilnim.

Osim prema atributima Triandis individualističke i kolektivističke kulture razlikuje po dimenziji horizontalnosti i vertikalnosti: „Za kulture vertikalnoga kolektivismu karakteristično je njegovanje tradicije i održavanje unutargrupne kohezije, poštivanje normi i autoriteta, dok kulture horizontalnoga kolektivismu naglašavaju međuzavisnost, sličnost, empatiju, suradnju i društvenost. U kulturama vertikalnog individualizma vlada natjecateljski duh i svi se bore za status i najbolju poziciju u društvenoj hijerarhiji, za razliku od kultura horizontalnog individualizma, gdje je hijerarhijsko razlikovanje manje naglašeno i gdje postoji težnja za nezavisnošću, posebnošću i jedinstvenošću.“ (Triandis, 1998., 1999., 2001., 2002. prema Šverko, 2009.)

Ako se uzme u obzir da su ugodne emocije dio motivacijskih procesa odnosno da igraju važnu ulogu u održavanju i aktiviranju naše motivacije, tada se može pretpostaviti kako poticanje ugodnih emocija može biti povezano s većom motivacijom za radom kod pojedinaca iz individualističkih u odnosu na one iz kolektivističkih kultura. (Dodaj i Sesar, 2016)

Osnovni pristupi u sociologijskim pristupima emocija

Kao osnovne pristupe Simonović (2008.) navodi: Evolucijski pristup; Teorije moći i statusa; Dramaturške teorije; Teorije simboličkog interakcionizma; Ritualne teorije; Kulturalne teorije i Teorije razmjene.

Evolucijski pristup razumijevanja ljudskih emocija

Evolucijski pristup (Kardum i Gračanin, 2004 prema Simonović, 2008) na emocije gleda kao na biološke adaptacije čovjeka na okolinu koje su mu pružale evolucijsku prednost, te kao na sinkronizirane reakcije na događaje važne za opstanak, ciljeve i potrebe čovjeka te njegove zajednice. Kako emocionalni sustavi koji su evoluirani proizvodi prirodne selekcije omogućuju složene obrasce društvene organizacije bili su predmet istraživanja više autora.

William M. Wentworth i Yardly (1994.) su rekli da su ljudske emocije jezik tijela i društvenog tijela. One djeluju kao „koordinacijski centar“ i „uokviruju i fokusiraju“ informacije na niz načina. One su regulator pažnje te reguliraju njegov raspon, omogućuju učenje iz iskustva, omogućuju nam da vidimo sebe kao objekte u situacijama, globalu i naspram drugih te na taj način omogućuju da se orijentiramo i evaluiramo situacije, te nas navode da se ponašamo u skladu s kulturnim očekivanjima u različitim situacijama. Kako navode Turner i Stets (2010.) Wentworth smatra: „Emocije su ono što daje moć kulturnim propisima i ograničenjima. Bez emocija savjest ne bi imala *žalca*, društvene dužnosti ne bi imale *imperativa*, poštovanje *osjećaja*, a moralnost *dužnosti*.“ Ljudska bića moraju graditi grupne strukture te formirati društvene odnose solidarnosti kako bi opstali te ih zbog toga smatra „duboko društvenima“, a ništa od toga ne bi bilo moguće bez emocija.

Teorije moći i statusa

Teorije moći i statusa- (Kemper, 2006; Turner i Stets, 2006 prema Simonović, 2008) bave se utjecajem kojeg moć i status imaju na pobuđivanje emocija. Pozitivnije emocije povezane su s višim statusom i višom razinom moći dok se kod onih na nižim pozicijama javljaju negativne emocije. Hoschschild je također iznio ovu teoriju kad je rekao da su negativna emocionalna iskustva često usmjerena prema nižim razinama hijerarhije (prema manje moćnim pojedincima), dok su pozitivna iskustva usmjerena prema višim razinama (prema moćnijima).

Stoga bi osobe s višim statusom trebale biti sretnije i zadovoljnije, budući da bi pozitivna emocionalna iskustva trebala premašiti negativna iskustva u učestalosti doživljaja.

Robert Thamm (Thamm, 1992, 2004, prema Turner i Stets, 2010) uzeo je elemente Kemperove teorije moći i ukomponirao ih u općenitu konceptualizaciju emocionalne dinamike. Pojedinci se nalaze u strukturalnim situacijama, nakon čega vrše kognitivne prosudbe situacije na temelju kojih se aktivira fiziološki sustav koji uzrokuje emocije. Dvije forme koje pokreću te prosudbe i s tim emocionalno pobuđivanje su: *očekivanja* o tome kako bi se osoba trebala ponašati u situaciji te *sankcije* (nagrada ili izostanak iste) za udovoljenje ili neudovoljenje navedenim očekivanjima. (Turner i Stets, 2010). Iz te dvije forme odnosno „osnovne strukture“ Thamm navodi i dodatna univerzalna svojstva poput: raspodjela izvedbi, raspodjele sankcija, atribucije i interakcije.

Dramaturške teorije

Dramaturške teorije- (Turner i Stets, 2005, 2006; Hochschild, 2003a, 2003b prema Simonović, 2008) usmjerene su na upravljanje impresijama kojim se osoba koristi kako bi uskladila svoje emocionalno ponašanje s kulturalnim pravilima, što se bazira na Goffmanovom dramaturškom pristupu u kojem pojedinac manipulira sa svojim emocionalnim izrazima kako bi „publici“ predstavio savršenu sliku o sebi.

Teorije simboličkog interakcionizma

Teorije simboličkog interakcionizma- (Fields i sur., 2006; Shott, 1979 prema Simonović, 2008) temeljeći se na Meadovim radovima proučavaju ulogu „ja“ i identiteta kao ključnu dinamiku koja stoji iza emocionalnog uzbuđenja. Ponašanja će biti u skladu potvrđivanja vlastitog identiteta kod drugih ljudi i ako dobije potvrdu, kod aktera će se javiti pozitivne emocije, a u suprotnom mogu se pojaviti emocije poput srama, tuge, straha ili ljutnje.

Ritualne teorije

Ritualne teorije- (Collins, 1990; Summers-Effler, 2006 prema Simonović, 2008) usvajaju Durkheimov koncept „kolektivnog uzbuđenja“ koji se javlja u ritualima vođenim totemskim simbolima. Ovaj teorijski pristup je posebno prikladan za analiziranje kolektivnog emocionalnog uzbuđenja poput velikih manifestacija, sportskih događaja i slično jer ritual potiče kolektivno uzbuđenje koje povećava pozitivnu emocionalnu energiju, osjećaj solidarnosti i osjećaj pripadanja grupi.

Kulturalne teorije

Kulturalne teorije- (Denzin, 1990; Hochschild, 2003a, 2003b prema Simonović, 2008) ističu utjecaj kulturalnih vrijednosti i normi koje oblikuju životno iskustvo putem emocionalnih predodžbi. Tržište i mediji, kao i kulturalne norme, određuju okvire emocionalnog ponašanja i time oblikuju osobno emocionalno iskustvo. Emocije su, na taj način, objektivirane kroz kulturu i reproduciraju se putem kulturalnih institucija. Također, tržište rada i društvena podjela radnih uloga dovode do normi emocionalnog ponašanja specifičnih za određena zanimanja. Emocionalno iskustvo potrebno je opisivati i povezivati sa strukturalnim i kulturalnim okvirima koji ga obuhvaćaju.

Teorije razmjene

Teorije razmjene inspirirane su biheviorističkom psihologijom i neoklasičnom ekonomijom. Sociolozi su u svom pokušaju da objasne ljudsko ponašanje koristili biheviorističke principe tu u njih inkorporirali uvide neoklasične ekonomije. Pri tome je došlo do pojave novih koncepata- investicije i pravde. Investicija kao akumulacija troškova kako bi se primila nagrada te pravda koja je nastala miješanjem ideje troškova i investicije- oni koji su imali više troškova i koji su više investirali trebaju primiti i više nagrada. Upravo kroz predodžbe pravde i poštenja emocije su ušle u teoriju razmjene (Turner i Stets, 2011). Razmjena pozitivnih emocija je jedan od najvrjednijih resursa u bilo kojoj interakciji a kod teorija razmjene pozitivne emocije se stvaraju kada je ishod neke razmjene pošten i pravedan.

Jedan od prvih teoretičara koji je usvojio biheviorističku psihologiju u sociološkoj analizi razmjene bio je George C., koji je napisao dva izdanja njegove proslavljene knjige *Društveno ponašanje: njegovi elementarni oblici* iz 1961. i 1974. U svoje prvo izdanje implicitno je uveo ideju očekivanja u svoju teoriju te uzimajući ideje iz biheviorizma B. F. Skinnera i spajanjem

s idejama neoklasične ekonomije objasnio pojmove poput aktivnosti, nagrade, vrijednosti, sentimentata, troškova, profita i investicije koje su neke od ključnih ideja koje su postale dio sociologije emocija unutar teorija razmjene (Turner i Stets, 2011).

1961. Peter M. Blau razvio je teoriju razmjene koja naglašava dinamiku moći a utemeljena je na principima recipročnosti i pravde. Ističe kako ljudsku interakciju vode normativni sporazumi u kojima postoji težnja da se troškovi i nagrade koje se primaju stabiliziraju te zbog prisutnosti resursa u kulturi i strukturi situacije dolazi do normi pravedne razmjene (Turner i Stets, 2011). Isto tako Blau je u svojoj teoriji diferencirao razmjenske odnose s obzirom na prestiž i hijerarhiju moći. U odnosima u kojima pojedinac ima moć, često dolazi do prekomjernog korištenja te moći zbog čega nije neobično kako se u takvim odnosima pobuđuju negativne emocije koje potiču sukobe.

Richard također se bavio pitanjem moći u svojim djelima iz 1964 i 1972 (prema Turner i Stets, 2011). Neki od najbitnijih zaključaka su ta da postoje dva tipa razmjena:

- 1- Pregovarane razmjene u kojima se akteri aktivno pogađaju oko distribucije resursa
- 2- Recipročne razmjene gdje si akteri međusobno i uzastopno pribavljaju resurse (darivanje)

Priroda svih razmjenskih odnosa implicira emocije koje su nekad pozitivne nekad negativne, tako kod pregovaranih razmjena često dolazi do negativnih ljudskih emocija, dok se kod recipročne razmjene ovisno o ishodu, odnosno je li razmjena stvarno bila recipročna- je li drugi akter uzvratio resurse, može doći do pozitivnih i negativnih emocija.

Lawler i Thye, 2006 (prema Simonović, 2008) iznose kako ljudi sukladno razmjeni nagrada i koristi te izbjegavanju štete i kazne motiviraju svoja ponašanja. Pozitivne emocije se javljaju kada osoba ili društvena jedinica kojoj pojedinac pripada primi nagradu ili pohvalu iz čega može proizaći jačanje kohezije, ili u slučaju stvorenih negativnih emocija, neprijateljstvo prema drugim društvenim kolektivitetima. Socijalne strukture mogu jačati ili oslabiti emocionalnu povezanost unutar grupa i socijalnih mreža što može poslužiti kao osnova za socijalni red i solidarnost.

Važnost makro-level pristupa emocijama

Emocije su istovremeno i u osobi i u društvu. One su distribuirane po cijeloj makro i mikro sferi, implicitne su u svim formama ponašanja u kojima tek treba pronaći pravilnosti, te otkriti koja emocionalna stanja potiču ljude na određena ponašanja i kako su ta emocionalna stanja generirana. Simonović (2008) ističe kako ukoliko teorije uglavnom zauzimaju mikro pristup te su usmjerene na interakciju licem-u-lice ili odnose u/među grupama, ostaje neistražena veza između društvenih gibanja i emocija, te ne omogućava povezivanje emocija sa suvremenim makro društvenim fenomenima.

Zaključak

Iako su se emocije tradicionalno istraživale unutar psihologije, sociologija pruža ključan uvid u to kako su emocije oblikovane društvenim normama, institucijama i odnosima ali kako i one same imaju utjecaj na oblikovanje društvenih ponašanja i fenomena. Emocije nisu samo unutrašnji i osobni doživljaji; one su duboko ukorijenjene u društvenim interakcijama i kulturnim normama koje oblikuju našu percepciju i način na koji izražavamo emocionalna stanja.

Sociološki pristup emocijama, koji se fokusira na te društvene i kulturne aspekte, pruža koristan uvid u njihovo formiranje, doživljavanje i izražavanje u različitim društvenim kontekstima te pokazuje kako su emocije neodvojive od društvenih odnosa i interakcija.

Ljudi doživljavaju i izražavaju emocije u kontekstu društvenih odnosa koji dalje igraju ključnu ulogu u oblikovanju emocija. Tako na primjer Parkinson naglašava utjecaj drugih ljudi na naše emocionalne reakcije te time dodatno potvrđuje važnost koje društveno okruženje ima kad je u pitanju razumijevanje emocija.

Kada se uzmu u obzir biološki, psihološki i društveni elementi jasno je zbog čega su emocije toliko kompleksne i zašto ih je teško proučavati. Njihovom proučavanju trebalo bi se pristupiti interdisciplinarno, međutim kako su emocije više proučavane kroz prizmu psihologije potrebno je osvjestiti ulogu koju sociologija igra u tome svemu.

Literatura

1. Averill, J.R., 1985. 'The social construction of emotion: With special reference to love', *The social construction of the person*, New York, NY: Springer New York, str. 89-109.
2. Averill, J.R., 1980. 'A constructivist view of emotion', *Theories of emotion*, Academic Press, str. 305-339.
3. Barbalet, J.M., 1998. *Emotion, social theory, and social structure: A macrosociological approach*, Cambridge University Press.
4. Collins, R., 1990. 'Stratification, Emotional Energy, and the Transient Emotions', in Kemper, D.T. (ed.) *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, New York: State University of New York Press, str. 27-57.
5. Denzin, N.K., 1990. 'On Understanding Emotion: The Interpretative-Cultural Agenda', in Kemper, T.D. (ed.) *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, New York: State University of New York Press, str. 85-116.
6. Dodaj, A. & Sesar, K., 2016. 'EMOCIJE I KULTURA: MEĐUKULTURALNE RAZLIKE U IZRAŽAVANJU EMOCIJA', *Mostariensia*, vol. 20, no. 1-2, str. 7-19. Available at: <https://hrcak.srce.hr/170881> [Zadnje pristupljeno 02.08.2024].
7. Ekman, P., 1992. 'Are there basic emotions?', *Psychological Review*.
8. Ekman, P. & Friesen, W.V., 1971. 'Constants across cultures in the face and emotion', *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 17, no. 2, str. 124-129.
9. Ekman, P., Friesen, W.V. & Ellsworth, P., 1972. *Emotion in the human face: Guidelines for research and an integration of findings*, Pergamon Press.
10. Fields, J., Costr, M. & Kleinman, S., 2006. 'Symbolic Interactionism, Inequality, and Emotions', in Stets, J.E. & Turner, J.H. (eds.) *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York: Springer, str. 155-178.
11. Frijda, N.H., 1986. *The emotions*, Studies in Emotion and Social Interaction, Cambridge University Press.
12. Homans, G.C., 1974. *Social behavior: Its elementary forms*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.
13. Goodwin, J., Jasper, J.M. & Polletta, F., 2003. 'Emotional Dimensions of Social Movements', in Snow, D.A., Soule, S.A. & Kriesi, H. (eds.) *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing.
14. Hockett, C.F. & Hockett, C.D., 1960. 'The origin of speech', *Scientific American*, vol. 203, no. 3, str. 88-97.
15. Hochschild, A.R., 2003a. *The Commercialization of Intimate Life*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
16. Hochschild, A.R., 2003b. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
17. Jasper, J.M., 1998. 'The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions In and Around Social Movement', *Sociological Forum*, vol. 13, no. 3, str. 397-424.
18. Kant, I., 1987. *Critique of Judgment* (Trans. W.S. Pluhar), Hackett Publishing Company. Available at: https://monoskop.org/images/7/77/Kant_Immanuel_Critique_of_Judgment_1987.pdf [zadnje pristupljeno 27.07.2024].
19. Kardum, I. & Gračanin, A., 2004. 'Emocije kao adaptacije: Pregled evolucijskih shvaćanja emocija', in Hrgović, J. & Polšek, D. (eds.) *Evolucija društvenosti*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 275-291.
20. Kemper, T.D., 1978. 'Toward a sociology of emotions: some problems and some solutions', *American Sociologist*, vol. 13, no. 1, str. 30-41.

21. Kemper, T.D., 1990. 'Themes and Variations in the Sociology of Emotions', in Kemper, T.D. (ed.) *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, New York: State University of New York Press, str. 3-23.
22. Kemper, T.D., 2006. 'Power and Status and the Power-Status Theory of Emotions', in Stets, J.E. & Turner, J.H. (eds.) *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York: Springer, str. 87-113.
23. Kemper, T.D., 1987. 'How many emotions are there? Wedding the social and the autonomic components', *American Journal of Sociology*, vol. 93, no. 2, str. 263-289.
24. Lawler, E.J. & Thye, S.R., 2006. 'Social Exchange Theory of Emotions', in Stets, J.E. & Turner, J.H. (eds.) *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York: Springer, str. 295-320.
25. Leventhal, H. & Scherer, K., 1987. 'The relationship of emotion to cognition: A functional approach to a semantic controversy', *Cognition and Emotion*, vol. 1, no. 1, str. 3-28.
26. Markus, H.R. & Kitayama, S., 1991. 'Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation', *Psychological Review*, vol. 98, no. 2, str. 224-253.
27. McLaughlin, N., 1996. 'Nazism, Nationalism, and the Sociology of Emotions: Escape from Freedom Revisited', *Sociological Theory*, vol. 14, no. 3, str. 241-261.
28. Parkinson, B., 1996. 'Emotions are social', *British Journal of Psychology*, vol. 87, no. 4, str. 663-683.
29. Emerson, R.M., 1964. 'Power-dependence relations: Two experiments', *Sociometry*, vol. 27, no. 2, str. 282-298.
30. Emerson, R.M., 1972. 'Exchange theory, part II: Exchange relations and networks', in Berger, J., Zelditch, M. & Anderson, B. (eds.) *Sociological Theories in Progress*, vol. 2, Boston: Houghton Mifflin, str. 58-87.
31. Lazarus, R.S., 1991. 'Progress on a cognitive-motivational-relational theory of emotion', *American Psychologist*, vol. 46, no. 8, str. 819-834.
32. Thamm, R., 1992. 'Social structure and emotion', *Sociological Perspectives*, vol. 35, no. 4, str. 649-671.
33. Thamm, R., 2004. 'Towards a universal power and status theory of emotion', in Manstead, A.S.R., Frijda, N.H. & Fischer, A.H. (eds.) *Feelings and Emotions: The Amsterdam Symposium*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 136-157.
34. Rosaldo, R., 1988. 'Ideology, place, and people without culture', *Cultural Anthropology*, vol. 3, no. 1, str. 77-87.
35. Scherer, K.R., 1984. 'Emotion as a multicomponent process: A model and some cross-cultural data', *Review of Personality & Social Psychology*.
36. Scherer, K.R., 2001. 'Appraisal considered as a process of multilevel sequential checking', *Emotion*, vol. 1, no. 1, str. 92-120.
37. Scherer, K.R., 2004a. 'Which emotions can be induced by music? What are the underlying mechanisms? And how can we measure them?', *Journal of New Music Research*, vol. 33, no. 3, str. 239-251.
38. Scherer, K.R., 2004b. 'Feelings integrate the central representation of appraisal-driven response organization in emotion', in Manstead, A.S.R., Frijda, N.H. & Fischer, A.H. (eds.) *Feelings and Emotions: The Amsterdam Symposium*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 136-157.
39. Scherer, K.R., 2005. 'What are emotions? And how can they be measured?', *Social Science Information*, vol. 44, no. 4, str. 695-729.
40. Scherer, K.R. & Zentner, M.R., 2001. 'Emotional effects of music: Production rules', in Juslin, P.N. & Sloboda, J.A. (eds.) *Music and Emotion: Theory and Research*, Oxford: Oxford University Press, str. 361-392.

41. Shaver, P.R., Morgan, H.J. & Wu, S., 1996. 'Is love a "basic" emotion?', *Personal Relationships*, vol. 3, no. 1, str. 81-96.
42. Shott, S., 1979. 'Emotion and Social Life: A Symbolic Interactionist Analysis', *American Journal of Sociology*, vol. 84, no. 6, str. 1317-1334.
43. Simonović, K., 2008. 'Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija', *Socijalna ekologija*, vol. 17, no. 2, str. 149-165. Available at: <https://hrcak.srce.hr/26812> [Accessed 18 Aug. 2024].
44. Smith, C.A. & Lazarus, R.S., 1993. 'Appraisal components, core relational themes, and the emotions', *Cognition & Emotion*, vol. 7, no. 3-4, str. 233-269.
45. Stets, J.E., 2010. 'Future directions in the sociology of emotions', *Emotion Review*, vol. 2, no. 3, str. 265-268.
46. Summers-Efler, E., 2006. 'Ritual theory', in Stets, J.E. & Turner, J.H. (eds.) *Handbook of the Sociology of Emotions*, Boston, MA: Springer US, str. 331-347.
47. Šverko, D., 2009. 'Emocije u kontekstu dimenzija individualizma i kolektivism', *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, vol. 18, no. 104, str. 1089-1105.
48. Thoits, P.A., 1989. 'The sociology of emotions', *Annual Review of Sociology*, vol. 15, no. 1, str. 317-342.
49. Triandis, H.C., 1996. 'The psychological measurement of cultural syndromes', *American Psychologist*, vol. 51, no. 4, str. 407-415.
50. Triandis, H.C., 1998. 'Vertical and horizontal individualism and collectivism: Theory and research implications for international comparative management', *Advances in International Comparative Management*, vol. 12, str. 7-35.
51. Triandis, H.C., 1999. 'Cross-cultural psychology', *Asian Journal of Social Psychology*, vol. 2, no. 1, str. 127-143.
52. Triandis, H.C., 2001. 'Individualism-collectivism and personality', *Journal of Personality*, vol. 69, no. 6, str. 907-924.
53. Turner, J.H. & Stets, J.E., 2005. *The Sociology of Emotions*, New York: Cambridge University Press.
54. Turner, J.H. & Stets, J.E., 2006. 'Sociological Theories of Human Emotions', *Annual Review of Sociology*, vol. 32, no. 1, str. 25-52.
55. Turner, J.H. & Stets, J.E., 2011. *Sociologija emocija*. Translated by Boško Kuzmanović. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
56. Van Reekum, C.M. & Scherer, K.R., 1997. 'Levels of processing in emotion-antecedent appraisal', *Advances in Psychology*, vol. 124, str. 259-300.
57. Wentworth, W.M. & Yardley, D., 1994. 'Deep Sociality: A Bioevolutionary Perspective on the Sociology of Human Emotions', *Sociological Perspectives*, vol. 37, no. 4, str. 561-576.